

kurmak gibi tamamen aleyhinde olanlar ise geçersizdir. Kanunî temsilcilerinin razı olmaları bu tür hukukî muameleleri geçerli hale getirmez. Boşama da ma'tûhun tamamen aleyhinde olan bir hukukî tasarruf olarak kabul edilmiş ve geçersiz sayılmıştır. Nitekim bir hadîs-i şerifte, "Ma'tûhunki müstesna her talâk câizdir (geçerlidir)" buyrulmaktadır (Buhârî, "Talâk", 11; Tirmizî, "Talâk", 15; İbn Mâce, "Talâk", 15). Ma'tûhun alım satım, kira, şirket gibi lehte ve aleyhte olması muhtemel tasarrufları ise ancak kanunî temsilcilerinin rızasıyla geçerlidir. Bu rıza ya önceden izin veya sonradan icâzet* şeklinde belirtilir. Ma'tûhun fiilî tasarrufları geçerlidir. Buna göre sahihsiz bir mala el koyan ma'tûh, ihrâz yoluyla bunun mülkiyetini kazanacağı gibi başkalarının mallarına gasp ve itlâf gibi haksız fiillerle zarar vermesi durumunda da bunları tazmin etmek zorundadır.

İbadetler konusunda ise genellikle benimsenen görüşe göre ma'tûh yine mümeyyiz küçük hükmündedir, yani bunlarla mükellef değildir. Ancak bazı fıkıh âlimleri ma'tûhun da ibadetlerle yükümlü olduğu görüşünü benimsemişlerdir.

Ceza hukukunda da ma'tûh için bazı istisnalar kabul edilmiştir. Buna göre ma'tûha had ve kısas cezası verilmez; kısas yerine diyet cezası uygulanır.

Ma'tûh kendiliğinden mahcûr*dur; bunun için ayrıca mahkeme kararına ihtiyaç yoktur. Kişi ister küçüklüğünden itibaren ister sonradan ma'tûh olsun kanunî temsilcisi, küçük kabul edildiği takdirde kendisini temsil edecek kimsedir. Bu da sırasıyla babası, babanın vasîsi, vasîsinin vasîsi, dedesi, dedenin vasîsi ve hâkimdir. Bu görüş Hanefî ve Şâfiîler'e göredir. Mâlikî ve Hanbelîler'e göre ise ateh hali bulûğdan sonra meydana gelmişse, yetkili kanunî temsilci sadece hâkimdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "ateh" md.; *et-Ta'rifât*, "ateh", "ma'tûh" md.leri; Buhârî, "Talâk", 11; İbn Mâce, "Talâk", 15; Tirmizî, "Talâk", 15; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, İstanbul 1308, IV, 27; Teftâzânî, *et-Telûîh*, İstanbul 1310, s. 739; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, II, 258; *Mecelle*, md. 945, 978; Ali Haydar, *Dürrü'l-hükkâm*, III, 39-43; Subhî Mahmesânî, *en-Nazarîyetü'l-âmmé li'l-mücebât ve'l-ukûd*, Beyrut 1983, II, 370; Bilmen, *Kamus*, VII, 279-290; M. Ebû Zehre, *el-Cerîme*, Kahire, ts., s. 426-437.

BEŞİR GÖZÜBENLİ

ATEİZM

(bk. İLHÂD).

ATEME

(العتمة)

Gecenin bir bölümü, güneşin batışından sonra beliren kızzılığın kaybolmasıyla başlayan ve gecenin ilk üçte birinin bitimine kadar uzayan vakit, yatsı vakti.

Çölde yaşayan Araplar güneş batınca hayvanlarını barınaklarına sürer, biraz dinlendirirler, karanlık bastırınca da kaldırırlar, sütlerini sağlarlardı; bu vakte de "ateme" derlerdi. Bu vakitte kılınması sebebiyle yatsı namazına da "ateme namazı" (salâtü'l-ateme) denmiştir. Bu tabir birçok hadiste geçmekte ve bunlardan birinde şöyle buyrulmaktadır: "Eğer ateme namazı ile sabah namazının sevabını bilselerdi sürünerek de olsa gelirlerdi" (Buhârî, "Ezân", 9).

Yatsı vakti Kur'an-ı Kerim'de "işâ" (العشاء) kelimesiyle ifade edilmektedir (en-Nûr 24/58). Bedevî Araplarsa bu tabiri akşam namazı için kullanıyorlardı. Hz. Peygamber, karışıklığa yol açmaması için işâ kelimesinin akşam namazı için kullanılmamasını istemiştir (Buhârî, "Mevâkitü's-şalât", 19). Bunun gibi, yatsı namazı için bedevîler tarafından yaygın olarak kullanılmakta olan ateme kelimesinin bu namazı ifade için Kur'an'da zikredilen işâ tabirinin yerini alması hususunda hoşnutsuzluğunu belirtmiş ve bu konuda dikkat ve titizlik gösterilmesini emretmiştir: "Bedevîler yatsı namazının ismi hususunda sakın size baskın gelmesinler. Çünkü onun ismi Allah'ın kitabında işâdır" (Müslim, "el-Mesâcid", 229). Böylece müslümanların dinî kavram ve terimler konusunda Kur'an ve Sünnet'te zikredilen kelimeleri esas almalarnın lüzum ve ehemmiyetine işaret edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Zemahşerî, *el-Fâ'ik*, "ateme" md.; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "ateme" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "ateme", "işâ" md.leri; Buhârî, "Ezân", 9, "Mevâkitü's-şalât", 19; Müslim, "el-Mesâcid", 229; Nevevî, *Şerhu Müslim*, Kahire 1347-49/1929-30, V, 141-142; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd*, II, 349-351; Aynî, *Ümdetü'l-kârî*, Kahire 1392/1972, IV, 208-210; Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd* (nşr. Abdurrahman M. Osmân), Medine 1389/1969, XIII, 329; M. Plessner, "Atama", *El²* (İng.), I, 733.

ABDÜLAZİZ BAYINDIR

ATEŞ

Çeşitli dinlerde kutsallaştırılan, mânevî temizlenme veya ceza unsuru kabul edilen ve sembolik anlatımlar için kullanılan bir kavram.

Batı Türkçesi'ndeki ateş Farsça âtişten gelmektedir. Türkler ateş anlamında ot (od) kelimesini kullanmışlardır. Ocak (od-cak), od ocak kelimeleri de bu noktada hatırlanmalıdır. Batı dillerinin çoğunda ateş anlamına gelen kelimeler benzerlik göstermektedir (İng. fire, Alm. feuer, Fr. feu...).

İlk insanlar ateş ilhamını güneşin yakıcı sıcaklığı, yıldırımlar, yanardağlar ve orman yangınlarından almış olmalıdır. Bununla beraber ateşin menşei hakkında pek çok efsane (mitos) ortaya atılmıştır. Birbirinden hayli farklı olan bu efsanelere göre ateş kahraman bir kimse tarafından yeryüzüne getirilmiştir. Ateşi insanlara veren tanrılardır, yahut insanlar onu tanrılardan çalmışlardır. Ateşin kendisi tanrı veya tanrıcadır, yahut da tanrının gücünü gösteren bir işaretir. Ateş kendisine mahsus ruhu olan bir varlıktır. O bir devdir veya Helios adlı güneş devinin yeryüzüne inmiş, evcilleştirilmiş yavrusu olan bir devdir. Bütün bu efsanelerde ortak nokta, ateşte insan üstü bir mahiyet ve özellik görülmesidir. Ateşin kıvılcımı, közü, dumanı, rengi, yanarken çıkardığı ses türlü efsanevî anlatımlara yol açmış, bu nitelikleriyle ateş bakıcılık, falcılık ve büyücülük için bir araç olarak kullanılmıştır.

Birçok kavmin inanç sisteminde yer alan ateş ilâhî ve kültürünün en geniş tezahürü Hindistan'da ve İran'da olmuştur. Nitekim ateşin ilâhî bir güç olarak somutlaştırılmasının en belirgin örneği Hindistan'daki ateş ilâhî Agni'dir. Hindistan'da bütün ateşler Agni'ye bağlı görülür. Hintliler'e göre Agni, önceleri ocak ateşi ile ilgili görülürken daha sonra kurban ateşine bağlandı ve böylece insanlarla diğer ilâhlar arasında aracı olan, kehanette bulunan, tanrılara insanların kurbanlarını takdim eden ilâhî bir varlık olarak kabul edildi. Veda'lar devrinde kurban ateşinin büyüye karşı koruyucu olduğuna inanılıyordu. Veda'lar sonrasında Brahmanizm denilen safhada ise ateş ile insanın ölüm döşegindeki soluğu arasında ilgi kuruldu ve böylece kıvılcım ile ateş arasındaki ilişkiden hareketle insan ruhuyla Brahman'ın ruhu

arasında da bir münasebet bulunduğu, hatta bunların eşdeğer olduğu sonucuna varıldı. Hinduizm'de güneşin uzun zaman gizli kaldığına ve ilk defa Agni doğduğunda görüldüğüne inanılır. Odun onun gıdasıdır. Günümüzde brahmanlar tarafından günde üç defa ateşe kurabiye ve tereyağı atılarak Agni'ye sunuda bulunulur. Hindistan'da ateş kültü canlılığını korumaktadır. Ateşin tedavi edici, şifa verici gücüne inanılır. Evlenmelerde kutsal ateş tutuşturulur. Cenaze törenlerinde ölünün cesedinin yakıldığı yere kutsal ateş götürülür ve töreni idare eden din adamı bu ateşle üç ayrı yerden odunları tutuşturur. Ölünün ruhunun, yanmayan iskeleti giyinmiş olarak dumanla birlikte göğe yükseldiğine inanılır.

Ateş kültünün en eski devirlerden bu yana devam ettiği bilinen ülkelerden biri de İran'dır. Zerdüşt'ün bu çok eski ve ayrıntılı kültü yasaklamış olmasına rağmen daha sonra ateş kültü yeniden ortaya çıktı. Eski Zervanizm ile Zerdüştîliği birleştiren Mecüsîlik'te de ateş kültünün önemi büyüktü. Bazı kaynakların Hz. Peygamber'in doğumu sırasında sönüğünü yazdıkları ateş, resmî dinî Mecüsîlik olan Sâsânîler'in sönmeyen ateşi idi. İran'ın ateş ilâhı Atar Hindistan'daki Agni'ye benzer. İran'da Mitraizm devrinde bile güneşperestlik ve ateşperestlik vardı; Atar sonsuz ilâhî ışığın dünyevî şekli olarak görülen ateşi temsil ediyordu. Temizleyici sayılan ateş Ahura Mazda'nın oğlu olup Zerdüşt ondan meydana gelmiştir. Eski İran'da, içinde kutsal ateşin yandığı âteşkede denilen tapınaklar vardı. Daha sonra birçok ülkeye yayılan bu âteşkedelerin, birkaç basamakla çıkılan ve ortasında gün ışığı sızmayan bir ateşliği bulunuyordu. Buradaki görevli rahipler ateşin sönmemesine dikkat ederlerdi. Âteşkededen evlere alınan ateş de artık söndürülmezdi.

Zerdüşt zamanında yüce bir varlık olarak kabul edilen Ahura Mazda'nın nuru, sonraları da ateşin ihtiva ettiği yaratılmamış bir ışık olarak düşünüldü, böylece ateş kültü gelişti. Zerdüşt'ün getirdiği dinin âhiret inancına göre muhakeme sonucunda kötülerin ateş ve erimis madenle cezalandırılacaklarına inanılırdı. Ateş kötülüğü temizleyecek ve şeytanla bütünleşenlerin dışındakiler Ahura Mazda'nın ülkesine gireceklerdi. Zerdüşt'ten sonra rahipler dinî temizlik ideali ateşle sembolleştirdiler. Avesta'da bu rahipler "ateş yakan" şeklinde nite-

lendirilir. Sâsânîler devrinde hükümdarın sarayında millî birliğin sembolü olarak kutsal ateş yakma geleneği vardı. Müslümanlar, her ne şekilde olursa olsun ateş kültüne bağlı İranlıları "ateşperest" olarak nitelendirmişlerdir. Hâlen Hindistan'da yaşayan ve Parsîler denilen halk, fetihler döneminde müslümanların önünden kaçmış Mecüsî topluluğudur. Bunların dini olan Parsîlik kuvvetli monoteist bir karaktere bürünmüştür. Âyinlerde tanrı sembolü olarak ateşin merkezî bir yeri bulunan bu dinde günde beş defa ateş tapınaklarında ateşin temizliğini korumak için âyinler yapılır.

Eski Mısırlılar'da ateş hem temizleyici, hem de ölüm ötesi ceza unsuru idi. Eski Yunan mitolojisine göre Zeus insanları cezalandırmak için onlardan ateşi almış, ancak Prometheus onu çalıp insanlara geri vermiş ve bu yüzden ateş kahramanı olarak tanınmıştır. Eski Yunanlılar'da ve Romalılar'da ocak kültü vardı. Ocak tanrıçası eski Yunan'da Hestia, Romalılar'da ise Vesta idi. Hindistan'daki Agni kadar önemli olmasa da Mezopotamya'da Nusku, eski Yunan'da Hephaistos, Roma'da da Vulcan ateş tanrısı sayılırdı. Eski Roma'da Vesta tapınaklarında bâkire rahibeler kutsal sayılan ateşe hizmet ederlerdi. Eski Yunan ve Roma'da her evin sönmeyen bir ateşe sahip olması istenirdi. Çünkü ateşin o ailenin atasının ölmeyen ruhunu temsil ettiğine inanılırdı. Baba eve gelince önce altında kutsal yassı bir taş bulunan ocağa odun atıp ateşe tapınırdı. Bu ocağın savaştaki askeri koruduğuna inanılırdı. Ocak başında bir şükran olarak yemek yenir ve ateşe yenilen şeyler, güzel kokulu otlar, çiçekler atılır, zeytinyağı, şarap serpilirdi. Böylece ateş daha parlak hale getirilirdi. Bu gibi âdet ve inançlar eski Anadolu'lular'da da vardı. Kütahya Müzesi'ndeki Frigyalılar'a ait aydınlık ilâhesi Hekate heykelleri ellerinde meşaleler tutmaktadırlar. Eski Yunan'da olimpiyat ateşi ve onunla tutuşturulan meşale kutsal sayılmaktaydı. Olimpiyat oyunlarının geleneksel meşalesinin Atina'da 2400 yıllık tarihî Parthenon Tapınağı önündeki yerden tutuşturulması ve yarışmaların yapıldığı yere götürülerek orada ateş yakılması, eski ateş kültünün bir kalıntısı olarak hâlâ önemli bir seremoni şeklinde sürdürülmektedir. Eski Yunanlılar'da ateş kültü sadece mitolojide kalmamış, Efesli Heraklitos ve Empodokles gibi filozofların fel-

sefesinde maddenin temel unsuru veya unsurlarından biri olarak ateş kabul edilmiştir. Heraklitos, panteist bir anlayışla her şeyin menşeinin ateş olduğunu ileri sürmüş ve bir kader olarak yine onların ateşe dönüşeceklerini söylemiştir. Empodokles ise dört unsurdan en önemisinin ateş olduğunu savunmuştur. O kendisini bazan bir ilâh, bazan da bir peygamber olarak görmüş, sonunda göklere uçacağını ispatlamak için kendisini Etna yanardağının ateşleri içine atmıştı. Eski Yunanlılar'ın ateş hakkındaki düşünceleriyle eski İran'daki ateş kültü arasında büyük bir benzerlik olduğu dikkati çekmektedir. Yunanlılar da Hestia'nın kutsal ateşini dikkatle korumaya çalışmışlardır. Başka bir yere göç ettiklerinde bu ateşi de yanlarına alıp özenle taşıyorlardı.

Eski Bâbil mitolojisinde ateş temizleyici ve ceza unsuru olarak geçmektedir. Ateşle işkence yapmak birçok toplumda başvurulan bir ceza yöntemidir. Dünyanın sonunun ateşle geleceğine inanan eski Germanler'de ateş tanrısına ve ateş ruhlarına tapınılırdı. Yine bazı eski Avrupa kavimlerinde (Keltler, Slavlar) ateş tanrıları ve ateş kültü bulunduğu gibi bunun izleri bugünkü Avrupalılar arasında hâlâ yaşamaktadır. Ateş kültünün eski Amerika halklarında da bulunduğu bilinmektedir. Meselâ Aztekler'de de yaratıcı güç olan ateş tanrısı Tlaloc'un su ile arasında bir bağlantı bulunduğu hatta eski tanrıların taşlarla çevrili havuzlarda oturduklarına inanılırdı. Bazı Afrika ve Amerika yerli kabilelerinde âteşkedelere benzeyen kutsal yerler vardı (bu yerler daha sonraki hristiyan manastırlarını etkilemiştir). Avustralya yerlilerinde erkek çocuklar topluluğa kabul edilirken müstakbel kayınpadelerinin verdiği bir ateş çubuğunu alırlar. Onlar sünnet icrasını da bir ateş çubuğu vasıtasıyla yaparlar. Topluluğa yeni kabul edilmiş erkek çocuk kadınlar tarafından ateşe tutulur. Böylece çocuğun temizliğine inanılır.

Ateşle ilgili bir gelenek de Hindistan'da en eski örneklerine rastlandığı ileri sürülen kızgın ateş veya taşların üzerinde yürümektir. Bu geleneğe XX. yüzyılda Çin'de, Japonya'da, Kuzey ve Güney Asya'da, Fiji, Tahiti, Haiti, Yeni Zelanda, Mauritius gibi yerlerde, hatta Bulgaristan, İspanya gibi Avrupa ülkelerinde, Amerika kızıldillerinde de rastlanmaktadır. Bu gibi uygulamaların sebebi tabiat üstü güç gösterisi, mâsumi-

yetin ispatı ve temizlenmedir. Ayrıca ateş yutma, ateşi, ateşli ya da kızgın bir maddeyi ele, ağza alma gibi dinî ve sihrî gayeli eylemler de vardır.

İlâhî dinlerden Yahudilik ve Hristiyanlık'ta ateş tanrısı veya kültü bulunmasa da yer yer diğer dinlerden sızmış bazı deyim ve ifadelere rastlamak mümkündür.

Yahudilik'te ateşin bir rivayete göre yaratılışın ikinci gününde, diğer bir rivayete göre ise sebt günü (cumartesi) sonunda iki taşı birbirine sürtmek suretiyle Hz. Âdem tarafından meydana getirildiğine inanılır. Yahudiler'e göre mezbah (kurbanların takdim edildiği yer) ateşi gökten gelmiş, Hz. Mûsâ devrinden Hz. Süleyman'ın mâbedine intikal edinceye kadar kalmış, Manasseh'in hükümdarlığına kadar da devam etmiştir. İkinci mâbeddeki ateş beşerî ateştir. Ancak bu ateş de yağmurla sönmemiştir. Hz. Hârûn'un oğulları Nadab ve Abihu'nun mezbahta sundukları "yabancı ateş" beşerîdir (Levililer, 10/1; Sayılar, 2/23). Tanrı'dan ne geldiye ateş içinde gelmiştir. Tora (Tevrat) akkor halinde bir ateş çerçeve içinde verilmiş, harfleri ise siyah ateşle yazılmıştır. Dünyevî ateş gehennem (cehennem) ateşinden yaratılmıştır, ancak onun altmışta biridir. İlk ateşten ışık yaratılmıştır.

Yahudi kutsal kitap edebiyatında ateş, tecelliî ifade etmek üzere kullanılan temel bir terimdir. "Rabbin meleği" veya Tanrı Hz. Mûsâ'ya Horeb'de "bir çalı ortasında ateş alevinde" görüldü (Çıkış, 3/2, 4). Rab çölde ışık vermek için geceleyin İsrâil'in önünde yürüdü (Çıkış, 13/21-22, 14/24; Sayılar, 9/15-16, 14/14; Tesniye, 1/33; Nehemya, 9/12, 19; Mezmurlar, 78/14, 105/39; İşaya, 4/5). On emrini almadan önce Hz. Mûsâ kavmini Sînâ dağının eteğine getirdi. Dağ tütüyordu, çünkü rab onun üzerine ateş içinde inmişti (Çıkış, 19/18, 24/17). Sînâ tecrübesi yahudi kutsal kitabındaki ateş tasvirinin temelini oluşturur. Kutsal Kitab'ın bazı şiirî bölümlerinde Tanrı, kendi kudretinden sudür eden bir ateşle çevrili olarak tasvir edilir. Bir kısım Kutsal Kitap ifadelerinde ateş mecazı olarak da kullanılır. Bu anlatımlarda Tanrı genellikle insan şeklinde tasvir edilmektedir. Meselâ, "Burnundan duman yükseldi. Ağzından ateş yiyip bitirdi. Ondan közler tutuştular" (Mezmurlar, 18/18; ayrıca bk. II. Samuel, 22/9; Hezekiel, 1/4-14, 10/2, 6-7). Ateş Kutsal Kitap'ta hem olumlu hem de yıkıcı bir güç olarak Tanrı'nın sembolü gibi

kullanılmaktadır: "Ve hangi Allah ateşle cevap verirse Allah odur". "Ve rabbin ateşi düştü ve yakılan takdimmeyi ve odunları ve taşları ve toprağı yiyip bitirdi" (I. Krallar, 18/24, 38; I. Tarihler, 21/26; II. Tarihler, 7/1, 3). Ateş bazan bir ilâhî gazap ifadesidir (Tesniye, 32/22). Tanrı gökten ateş indirerek (meselâ Sodom ve Gomora'de olduğu gibi) günahkârları cezalandırmıştır (Tekvîn, 19/24; ayrıca bk. Levililer, 10/2; Yeşu, 7/15). Ateş aynı zamanda Tanrı'nın hizmetkâridir (Mezmurlar, 104/4). O'nun sözü ateş gibidir (Yeremya, 23/29). Ateş Yahudilik'te uzun zaman yakıcı yıkıcı özelliği dolayısıyla uhrevî hayatta bir ceza unsuru olarak yerini almış (Tesniye, 32/22; Eyub, 28/5; Amos, 7/4), daha sonraki peygamberlerle ilgili metinlerde ise ateşle cezalandırmanın uhrevî tarzı daha açık hale gelmiştir (İşaya, 33/11, 50/11, 66/24; Hezekiel, 38/22, 39/6; Tsefanya, 1/18). Apokaliptik (gelecekte haber veren) ve yahudilerle bir kısım hristiyan mezhepleri arasında apokrif olup olmadığı tartışmalı bulunan bazı metinlerde uhrevî ateş cezası çok daha belirgindir (Enoh, 10/6, 18/11, 21/7, 67/13, 90/23-26, 91/9, 100/9, 102/1, 108/3; II. Baruh, 48/39, 43; III. Baruh, 4/16; IV. Makkabîler, 9/9, 12/12). Ancak Yahudilik'teki bu uhrevî ateş cezasının İran kültüründen geldiğine dair bazı rivayetler vardır.

Yahudi âyinlerinde ateşin kullanılışı sembolik bir anlam taşır. Mâbed ve mezbahta yanan ateş Tanrı'nın dâimî huzurunu gösterir (Levililer, 6/12-13). Yahve'ye kurban olarak takdim edilen şeylerin ve günlüğün ateş üzerinde yakılması şarttır. Zira rab onun kokusundan hoşlanmaktadır (Çıkış, 29/18; Levililer, 1/9-17, 16/13). Kurbanın bu şekilde ateşte yakılmasıyla günahın üzerindeki ilâhî hüküm ve günahların temizlenmesi arasında sembolik bir ilişki kurulmuştur. Ateşle temizlenme, özellikle Bâbil sürgününde bazan tarihî bir tecrübe olarak görünür. Ancak bu tecrübe boş yere de olabilir. Çünkü "Yahve'nin günü" İsrâil'i temizleyecektir (Mezmurlar, 66/12; İşaya, 43/2; Yeremya, 6/29; Hezekiel, 22/20-21, 24/12; Zekarya, 13/9; Malaki, 3/2, 4/1). Bütün bunlarla beraber ateş yakmak, sebt günü yapılmaması gereken otuz dokuz yasaktan biridir (Çıkış, 35/3). Ancak Saddükiler ve Karaîler'in aksine Rabbîler, kutsal metinde ayrıca ifade edilen bu yasağı te'vil edip, "Aslo-lan ateşin mevcudiyeti değil yakılmasıdır" diyerek bir gün önceden bırakılan

bir ateşe sebt günü yakıt ilâve etmemek şartıyla buna izin verdiler (masa üzerindeki sebt ışıkları için de durum aynıdır).

Yahudi şariatında zinanın, erkek erkeğe veya bir hayvanla temas şeklindeki cinsî sapıklığın cezası ölümdür veya ateşte yakılmaktır (Tekvîn, 38/24; Levililer, 20/10-15, 21/9).

Hristiyanlık'ta, Eski Ahid'de verilen ateşle ilgili bilgilere ek olarak bazı yeniliklerle birlikte o bilgileri destekleyen şu açıklamalar yer almaktadır: Hz. İsa Yuhanna'ya görüldüğünde "gözleri ateş alevi gibi" idi (Vahiy, 1/14, 2/18). Hz. İsa'dan sonra havâriilerin üzerine kutsal ruh indi. Ansızın gökten bir ses geldi, oturdukları evi doldurdu. Ve "ateşten imiş gibi bölünen diller" onlara görünüp onların her birinin üzerine kondu. Kutsal ruhla doldular. Kendilerine ruhun verdiği söyleyişe göre başka dillerle söylemeye başladılar (Resullerin İşleri, 2/2-4). Uhrevî tecellilerde dâimî unsur ateştir (Resullerin İşleri, 2/19; Vahiy, 15/2, 19/12; karşılaştırmak için bk. İşaya, 4/5, 64/2, 66/15; Daniel, 7/9-10; Yoel, 2/30; Mika, 1/4, Zekarya, 2/5; Malaki, 3/2). Hz. İsa "dünyaya ateş atmaya" gelmiştir. "O ateş şimdiden tutuşmuşsa daha ne isterim" demektedir (Luka, 12/49).

Hz. İsa, kendinden sonra gelecek, ondan daha kudretli bir şahsiyeti ateş motifi içinde şöyle haber vermektedir: "Gerçi tövbe için ben sizi su ile vaftiz ediyorum; fakat benden sonra gelen benden daha kudretlidir. Onun çarıklarını taşımaya ben lâyık değilim. O sizi Rûhulkudûs ile ve ateş ile vaftiz edecektir. Onun yabası elindedir ve harman yerini bütün bütün temizleyecektir; buğdayını, ambara toplayacak fakat samanı sönmöz ateşle yakacaktır" (Matta, 3/11-12; ayrıca bk. Luka, 3/16, 12/49). Hz. Lût Sodom'dan çıktığında gökten ateş yağmış, şehirde kalan kavminin hepsini helâk etmiştir. "İnsanoğlu'nun görüldüğü günde de böyle olacaktır (Luka, 17/29). Yoel peygamber son günlerde olacaklar arasında gökte hârikalar, aşağıda yer yüzünde de âlâmetler zuhur edeceğini, kan, ateş ve duman buğusu olacağını Allah'tan haber vermiştir (Resullerin İşleri, 2/16-19; Yoel, 2/28-32).

Yeni Ahid ateşi çok defa bir hüküm günü elemanı olarak kullanmış, dünyanın sonundaki ateşten, cehennem ateşinden, ebedî ateşten bahsetmiştir (Matta, 3/10, 12, 5/22, 13/40, 18/8-9, 25/41; Markos, 9/43-48; Luka, 17/29; II. Petrus,

3/7; Yehuda'nın Mektubu, 23; Vahiy, 8/7, 9/18, 11/5, 14/10, 19/20, 20/9-15, 21/8). Herkesin işinin ne çeşit olduğu ateşle keşfolunacak, onu ateş ispat edecektir. Ateş uhrevî konular için mecazi bir anlatım unsurudur (I. Korintoslular'a, 3/13, 15; I. Petrus, 1/7; Vahiy, 3/18).

İslâm dininde ateş kültüne delâlet edebilecek bir şey bulunmadığı gibi yüce Allah'tan başkasını tanı bilme, ona tapınma da yasaktır. Tevrat'ta anlatılan, Hz. Mûsâ'nın Sînâ dağındaki ve Horeb'deki bir çalı ortasında bulunan ateş alevinde Tanrı'yı görmesi olayı Kur'an-ı Kerim'de bulunmaktaysa da bu tecellideki ateşin rolü farklıdır: "O bir ateş görmüştü de ailesine, 'Durun, ben bir ateş gördüm, ya ondan size bir kor getirir, ya da ateşin yanında bir yol gösteren bulurum' demişti. Mûsâ ateşin yanına gelince, 'Ey Mûsâ!' diye seslenildi, ben şüphesiz senin rabbinim, aşağıdakileri çıkar, çünkü sen kutsal bir vadi olan Tuvâ'dasın. Ben seni seçtim, artık vahyolunanları dinle" (Tâhâ 20/10-13). Görüldüğü gibi burada ateş vahye muhatap olmak için bir vesiledir. Bu durum diğer bir âyetinde daha belirgindir: "Mûsâ ailesine, 'Ben bir ateş gördüm; size oradan ya bir haber getireceğim, yahut ısınasınız diye tutuşmuş bir odun getireceğim' demişti. Oraya geldiğinde kendisine şöyle nida olunmuştu: 'Ateşin yanında olan ve çevresinde bulunanlar mübârek kılınmıştır' (en-Neml 27/7-8). Yine bir başka âyet aynı bilgi ile başlayıp şöyle devam etmektedir: "Oraya gelince, mübârek yerde vadinin sağ yanındaki ağaç tarafından, 'Ey Mûsâ! Şüphesiz ben âlemlerin rabbi olan Allah'ım' diye seslenildi" (el-Kasas 28/29-30).

Râgıb el-İsfahânî Kur'an-ı Kerim'de ateşin üç şekilde kullanıldığını belirtir (el-Müfredât, "nûr" md.). 1. Isı ve ışık kaynağı olan ve duyu ile algılanan tabii ateş (el-Bakara 2/17; el-Vâkıa 56/71-72). 2. Mutlak mânada hararet veya cehennem ateşi (el-Bakara 2/24; el-Hac 22/72). 3. Bozguncu siyasetten kinaye olarak kullanılan harp ateşi (el-Mâide 5/64).

Ateş ısıtma ve aydınlatmayı sağlayan ilâhî bir nimet, aynı zamanda Allah'ın fiil ve kudretini belgeleyen bir delildir (Yâsîn 36/80; el-Vâkıa 56/71-74). Onun yakıcılığı ilâhî kudretin mutlak kontrolü altındadır. Nitekim Allah'ın emriyle Hz. İbrâhim'i yakmamıştır (el-Enbiyâ 21/69; el-Ankebût 29/24). Şeytanın da içinden geldiği cin taifesi "çok kızgın, dumansız ateş"ten (nâr-ı semûm), diğer

bir ifadeyle "yalın bir alev"den (mâric-nâr) yaratılmıştır (el-Hicr 15/27; er-Rahmân 55/15).

Cehennem'in en bâriz unsuru ateştir. Sadece "ateş" anlamına gelen nâr kelimesi Kur'an'da çok defa cehennem yerine kullanılmıştır. Ayrıca birçok âyetinde "nâr-ı cehennem" deyimini geçmekte ve nâr ile birlikte kullanılan bazı kelimelerle bu ateşin nitelikleri gösterilmektedir (bk. NÂR).

Hadislerde ateş (nâr) genellikle cehennemî ifade etmek üzere, bazan da azap anlamında kullanılmış ve nâr kelimesiyle "ashâbü'n-nâr, ehlü'n-nâr", "azâbü'n-nâr", "fitnetü'n-nâr" ve "ebvâbü'n-nâr" gibi deyimler oluşmuştur (bk. Wensinck, *Mu'cem*, "nâr" md.).

Tasavvuf ve tarikatlarda ateşle ilgili uygulamalar ve anlatımlar bulunur. Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin "Aşk ateştir" sözü, ayrıca Rifâîler'in ateşi ağızlarına, ellerine almaları veya yanan fırının içine girmeleri gibi davranışları hatırlanmalıdır (aynca bk. CEHENNEM).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "nûr" md.; *Divanü Lügati't-Türk Tercümesi*, I, 43; Wensinck, *Mu'cem* "nâr" md.; Sedat Veyis Örnek, *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara 1971, s. 25; Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul 1972, s. 327; Orhan Hançerlioğlu, *İslâm İnançları Sözlüğü*, İstanbul 1984, s. 52, 480, 503; J. G. Frazer, *Mythus of the Origin of Fire*, London 1930; Nermin Neftçi, *O Yakadan Bu Yakaya*, İstanbul 1957, s. 19-20 (Kerkük çevresinde ateş inancı); Calwer, *Bibel Lexikon*, Stuttgart 1959, s. 318-319; Şefik Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, İstanbul 1962; Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Ankara 1971, I, 7, 27-29, 54, 68, 85-88, 101-103; İsmet Zeki Eyüboğlu, *Anadolu İnançları*, İstanbul 1974, s. 73-78; Abdulkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, İstanbul 1976, s. 11; A. Yaşar Ocak, *Bektaşî Menâkıb-nâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul 1983, s. 190-191; N. Poppe, "Zum Feuer Kultus bei den Mongolen", *AM*, II (1925), s. 130-145; "Âteş", *Yeni Muhitü'l-Maârif*, İstanbul 1328-30, I, 543-569; O. Hut, "Der Feuer Kult der Germanen", *Archiv für Religionswissenschaft*, sy. 36 (1939), s. 108-134; Hikmet Tanyu, "Türklerde Ateşle İlgili İnançlar", *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV*, Ankara 1976, s. 283-304; Ömer Rıza Doğrul v.dğr., "Âteş", *İTA*, I, 614-633; C. M. Edsman, "Feuer", *RGG*, II, 927; E. Hertasch, "Feuerbestattung", *a.e.*, II, 930-931; "Agni", "Fire", *An Encyclopaedia of Religion* (ed. Verqilius Ferm), New Jersey 1959, s. 8, 220; E. M. Good, "Fire", *IDB*, II, 268-269; S. G. F. Brandon, "Fire-cult", *DCR*, s. 288; L. I. Rabinowitz, "Fire", *EJd*, VI, 1302-1303; A. E. Crawley, "Fire", "Fire-Gods", *ERE*, VI, 26-30; "Ateş", *ABr*, II, 500-501; M. Boyce, "Âtaş", *Elr*, III, 1-5; Muhammed Müctehid Şebusterî v.dğr., "Âteş", *DMBİ*, I, 90-95.

HİKMET TANYU

ATEŞ, Ahmet

(1913-1966)

Arap, Fars ve Türk
filolojileriyle meşgul olmuş
son devir mütehassıslarından.

Gaziantep'in Nizip kazasına bağlı Barak nahiyesinin Ağcaköy'ünde doğdu. Demiryolu müteahhitliği yapan ve aslen Konyalı olan babası Ateşzâde Mustafa Bey, işi icabı devamlı olarak bir yerde kalamamış, bu sebeple oğlunun çocukluk yılları çeşitli yerlerde geçmiştir. Ahmet Ateş ilkokulu Maraş'ta, ortaokulu Konya'da bitirdi, 1935'te İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu'na girdi. Yüksek tahsilini Yüksek Öğretmen Okulu talebesi olarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde yaptı. O zamanlar bu bölümde yardımcı ders olarak bulunan Arapça ve Farsça'yı da ayrı bir ilgi ile takip etti. Fakülteden mezun olunca o sırada Arap-Fars filolojisinde hocalık yapan Prof. Dr. Hellmut Ritter'in yanına asistan oldu (1939). "an-Nâbigat ad-Dubâyî" adlı çalışması ile 1943'te doçentliğe yükseldi. 1939'dan H. Ritter'in 1949'da Almanya'ya dönüşüne kadar, Arap ve Fars dil ve edebiyatlarının önce müstakil kürsü, daha sonra bir bölüm olarak gelişmesinde hocasının en yakın mesai arkadaşı oldu. Bu tarihten sonra da bölümün öğretim ve ilmi araştırmalarına en salâhiyetli şahsiyet olarak yön verdi. 1953'te profesör oldu; 1956'dan itibaren *Şarkiyat Mecmuası*'nı çıkardı. Çeşitli faaliyet ve neşriyatına rağmen 1938'den beri gayri resmî bir müessese halinde kalmış bulunan Şarkiyat Enstitüsü'nü hukukî hüviyetine kavuşturdu (1962). Fetih Derneği'ne bağlı olarak kurulan İstanbul Enstitüsü'nün müdürlüğünü yaptı (1954-1959). 1966 Eylülünde, mufassal bir İran tarihi yazdınlanması için Tahrân'da yapılan bir toplantıya katıldı; 20 Ekim 1966'da vefat etti.

Her zaman mütevazı ve müsamahakâr olan Ateş, gerek yerli gerekse yabancı dostlarıyla olan münasebetlerinde daima iyi insan numunesi olarak yaşamış, sevilmiş ve aranmıştır. İstikbal vaad eden gençlerle ve arkadaşlarıyla hususiyetle meşgul olurdu. Vazifesine düşkünlüğü ile etrafına örnek olmuş, vazifesini hiç aksatmamış, son günlerinde ders sırasında geçirdiği bazı ciddi sıkıntılar bile başladığı dersi bitirmesine engel olamamıştır.